

પ્રેમજી પટેલ

(જન્મ : તા. 12-02-1955)

પ્રેમજી સોમાભાઈ પટેલ સાબરકાંઠા જિલ્લાના તલોદ તાલુકાના ખેરોલના વતની છે. તેઓ કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે કાર્યરત હતા.

‘ત્રેપનમી બારી’, ‘અમૃત વર્ષ’, ‘સ્પર્શમણિ’, ‘અવેર’, ‘કીડીકથા’ તેમના લઘુકથાસંગ્રહો છે. ‘ચૌદલોક’, ‘લોકજણસ’, ‘અમીલોક’ તેમનું સંપાદિત લોકસાહિત્ય છે. ‘મંકોડાની મુસાફરી’, ‘નવતર બાળવાર્તાઓ’ તેમનું બાળસાહિત્ય છે. ‘ગુજરાતી જીવન કથાઓ’, ‘વિવેચના તરફ’, ‘ગુજરાતી આત્મકથાઓ’ તેમના વિવેચન ગ્રંથો છે.

આ લઘુકથામાં એક માર્મિક ઘટના વર્ણવવામાં આવી છે. નાનાં અને સાદાં વાક્યોથી અમથી માનો પશુપ્રેમ અને તેમની પરોપકારની વૃત્તિનું ઉત્તમ આલેખન થયું છે. જમણવાર પ્રસંગે પ્રૌઢો માટે ટિક્કિન આવવાનું છે, છતાં અમથી મા રોટલા ઘડતાં દેખાય છે તેથી લેખક અકળાય છે; પરંતુ અમથી મા જુદી રીતે વિચારે છે : ગાય અને કૂતરી શું ખાશે ? લઘુકથાનો વળાંક ત્યાં છે કે છતે કુટુંબે એકલવાયું જીવન જીવતાં અમથી મા માટે તો આ પશુઓ જ તેમનાં પોતીકાં હતાં, કુટુંબી હતાં. એક જ પ્રસંગમાં મનુષ્યના સંબંધો સચોટ રીતે પ્રગટ થાય છે તે આ લઘુકથાની વિશેષતા છે.

ટિક્કિન લઈ માંડવીમાં પ્રવેશતાં સાદ કર્યો :

‘અમથી મા... એ અમથી... મા’

‘આય ભઈ’ એમનો ધીમો અવાજ ડાબી તરફથી આવતો જણાયો. ત્યાં ગયો તો રોટલા ઘડવાનું ચાલે. ટપ...ટપ...ટપ

આ ડોશી તો ખરાં છે, કહીને ગયો’તો કે હું તમને જાતે આવીને ટિક્કિન..., જમણવારની ગમે તેટલી ધમાલ હશે પણ...

એક દિવસ પૂરતાં તો ધુમાડાથી બચે પણ અમથી મા જેનું નામ...

મેં કહ્યું ય ખરું : ‘માજી કહ્યું’તું તો ખરું કે ટિક્કિન...’

‘હં.... તે સારું કર્યું’

‘તો આ રોટલાનું વૈતરું શું કામ ?’

તેમણે મારી તરફ જોયું. હળવાશથી કહે :

‘ઉં ધરાઈ જઉં પણ આ સામે બેઠી કાળવી અને ગોરવી હમણાં આવશે... એ બંનેને શો જવાબ આપવાનો ?’

માજીનો ઈશારો ક્ષણેક વીત્યા બાદ સમજાયો કે કાળી કૂતરી અને ગોરી ગાયની વાત કરે છે ! અટકીને આગળ કહે : ‘બે જીવ નેંહાકા નાંખે તો મારું ખાધેલું ય...!’ ડોશી જાણે પોતાનાં કુટુંબીજનોની વાત કરતાં હોય એમ બોલ્યાં...!

(‘પ્રેમજી પટેલની શ્રેષ્ઠ લઘુકથાઓ’માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

સમાનાર્થી શબ્દો/શબ્દાર્થ

સાદ અવાજ, બૂમ; ધમાલ કામ માટે દોડધામ; ઈશારો સંકેત; ધરાઈ જવું તૃપ્ત થવું

તળપદા શબ્દો

આય આવ; ભઈ ભાઈ; ઉં હું; નેંહાકા નિ:સાસા

વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો

સવાલ × જવાબ; દિવસ × રાત

રૂઢિપ્રયોગ

લાગી આવવું - દુઃખ થવું; હૃદયમાં ઘા થવો - તીવ્ર દુઃખની અનુભૂતિ થવી.

શબ્દસમૂહ માટે એક શબ્દ

ઘર આગળની ઊંચી બેઠક - માંડવી, રવેશી; પરાણે કરાવવામાં આવતું કામ - વૈતરું

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નો સાથે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરાની (✓) નિશાની કરો.

(1) ટિકિન લઈ માંડવીમાં પ્રવેશતા વાર્તાનાયક કોને સાદ કરે છે ?

(a) પત્નીને (b) બાળકોને (c) અમથી માને (d) જીવી માને

(2) 'ટિકિન' કૃતિમાં ગાય માટે કયો શબ્દ પ્રયોજાયો છે.

(a) માતા (b) કામધેનુ (c) કાળવી (d) ગોરવી

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) વાર્તાનાયક ટિકિન લઈ માંડવીમાં પ્રવેશે છે ત્યારે અમથીમા શું કરતાં નજરે પડે છે ?

(2) વાર્તાનાયક અમથીમાને શું કહે છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) 'આ રોટલાનું વૈતરું શું કામ?' - આ વાક્યનો પ્રત્યુત્તર શો મળે છે ?

4. નીચેના પ્રશ્નનો સવિસ્તાર ઉત્તર લખો :

(1) આ લઘુકથાનું હાર્દ સમજાવો.

વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- જીવદયા-પ્રેમના પ્રસંગો મેળવીને વર્ગખંડમાં કહેવા.
- તમારી આસપાસના જીવોને ખાવાનું આપો અને તેનો ખ્યાલ રાખો.
- તમે કોઈ પશુ, પક્ષી કે જીવજંતુની મદદ કરી હોય તેવા અનુભવો વર્ગખંડમાં કહો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

આ લઘુકથામાં લેખકે કેટલાંક વાક્યો અપૂર્ણ છોડી દીધાં છે. બોલાયેલી ઉક્તિમાં પાત્ર પોતાને શબ્દ નહિ જડવાથી, મૂંઝવણ દર્શાવવા કે બીજા કોઈ પણ કારણસર અટકે તો લખાણમાં એને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે લેખક વિલોપચિહ્ન વાપરે છે તે હવે સ્પષ્ટ થયું હશે. નીચેનાં વાક્યો તપાસતાં આ બાબત સ્પષ્ટ થશે :

- કહીને ગયો'તો કે હું તમને જાતે આવીને ટિકિન....
- પણ અમથી મા જેનું નામ...
- બે જીવ નેંહાકા નાંખે તો મારું ખાધેલું ય....!

આ વાક્યો વાંચતા જણાશે કે અહીં ગદ્યાત્મક કાવ્ય જેવું વર્ણન છે અને એથી ચિત્રાત્મકતા ઊભી થાય છે, જે કૃતિનું સૌથી આકર્ષક પાસું બની ગયું છે.

અહીં વપરાયેલ તળપદા શબ્દો ‘આય’ (આવ), ‘ભઈ’ (ભાઈ) ‘ઉ’ (હું), ‘નેહાકા’ (નિઃસાસા)-અમથી માના પાત્રને કેવું સરસ રીતે ઉપસાવી આપે છે તે ધ્યાનમાં લો.

શિક્ષકની ભૂમિકા

- ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ભોજન પહેલાં ગાય, કૂતરું અગ્નિ અને ઈષ્ટદેવનો થાળ એમ ચાર કોળિયા જુદા કાઢવામાં આવતા હતા એ સંદર્ભ આપી વિદ્યાર્થીઓને વહેંચીને ખાવું, બીજાનો વિચાર કરવો, આશ્રિતને ભૂખે ન રાખવો, અતિથિને દેવ માનવા જેવી સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓથી વાકેફ કરવા.
- ગાય, કૂતરા જેવા અબોલ જીવ પોતાને આંગણે ભૂખ્યા ન રહેવા જોઈએ એવી આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિની માન્યતાઓથી વિદ્યાર્થીઓને માહિતગાર કરવા. જીવદયા વિશેનો ભાવ જાગે તેમ કરવું.
- મોહનલાલ પટેલ, રમેશ ત્રિવેદી, ઉર્વીશ વસાવડા તથા ઈજ્જતકુમાર ત્રિવેદીની લઘુકથાઓ મેળવી વર્ગમાં કહો.

